

دانشگاه آزاد اسلامی
واحد تهران مرکزی
دانشکده هنر و معماری، گروه مرمت

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد (M.Sc)

عنوان:

طرح مرمت و ساماندهی ورودی ارگ حکومتی سلطانیه

استاد راهنما:

دکتر پیروز حناچی

استاد مشاور:

دکتر فریبرز دولت آبادی

پژوهشگر:

احمد نصرالهی

زمستان ۱۳۸۹

ISLAMIC AZAD UNIVERSITY
Centerl Tehran Branch
Faculty of Art and Architecture
Department of Restoration
"M.Sc" Thesis

Subject:
Preparing Renovation and Reorganization Plan foe Castel Gate of
Soltaniyeh

Advisor:
Dr. Pirooz Hanachi

Reader:
Dr. Fariborz Dolat Abadi

By:
Ahmad Nasrolahi

Spring ۲۰۱۱

سپاسگزاری:

شکر خدای بلند مرتبه را که بی اشاره او هیچ تحقیقی صورت نپذیرد و اوست که:
تویی برترین دانش آموز پاک   ز دانش قلم رانده بر لوح خاک (نظامی)
لازم است از همه کسانی که در این پژوهش از یاریشان بهره برده‌ام تشکر کنم:
از جناب آقای محمدرضا قربانزاده سرپرست اجرایی سابق پایگاه میراث جهانی سلطانیه، جناب آقای بابک صدیقی عکاس پایگاه، جناب آقای ولی‌الله کاوسی محقق و پژوهشگر گرامی، جناب آقای دکتر اسکندر مختاری طالقانی استاد ارجمندم، جناب آقای دکتر محمد حسن طالبیان، جناب آقای دکتر محمد منصور فلامکی و جناب آقای دکتر رضا وحیدزاده مدیر گروه محترم دانشکده نهایت سپاسگزاری را دارم. از جناب آقای دکتر پیروز حناچی استاد راهنما و جناب آقای دکتر فریبرز دولت آبادی استاد مشاور این پژوهش تشکر می‌کنم. همچنین از همسر، که در تمامی مراحل این تحقیق در کنارم بود نیز قدر دانی می‌کنم.

تقدیم بہ:

استاد کرامت قدر

مرحوم دکترباقرآیت اللہ زادہ شیرازی

۲	.....مقدمه
	۱. کلیات طرح
۵	.....۱،۱ بیان مسئله
۶	.....۱،۲ اهداف تحقیق
۷	.....۱،۳ اهمیت موضوع
۷	.....۱،۴ فرضیات
۸	.....۱،۵ روش تحقیق
۹	.....۱،۶ قلمرو تحقیق
۹	.....۱،۷ محدودیت‌ها
	۲. مطالعات موضوعی
۱۱	.....۲،۱ آرامگاه سازی در ایران
۱۴	.....۲،۱،۱ آرامگاه‌های عصر ایلخانی
۲۰	.....۲،۲ معماری ایلخانی
۲۲	.....۲،۲،۱ طرح
۲۳	.....۲،۲،۲ سازه
۲۷	.....۲،۲،۳ آمود
۳۰	.....۲،۲،۴ خصوصیات فضایی
۳۲	.....۲،۲،۵ روش و اجرای مصالح ساختمانی
۳۴	.....۲،۲،۶ شیوه‌ها و مصالح تزئین
۳۹	.....۲،۳ شهرسازی ایلخانی
۳۹	.....۲،۳،۱ شهرسازی پیش از حمله مغول
۴۰	.....۲،۳،۲ شهرسازی در دوره ایلخانیان

۶۰	.....	شکل گیری شهر سلطانیه.....	۲،۳،۳
۵۳	.....	شکل گیری ابواب البر.....	۲،۳،۴
۳. شناخت			
۶۰	.....	شناخت جغرافیایی.....	۳،۱
۶۰	.....	موقعیت جغرافیایی.....	۳،۱،۱
۶۱	.....	اقلیم.....	۳،۱،۲
۶۱	.....	منابع آب.....	۳،۱،۳
۶۴	.....	ارتفاعات.....	۳،۱،۴
۶۴	.....	توپوگرافی.....	۳،۱،۵
۶۴	.....	گیاه شناسی.....	۳،۱،۶
۶۵	.....	زمین لرزه ها.....	۳،۱،۷
۶۷	.....	جمعیت.....	۳،۱،۸
۶۷	.....	طرح جا به جایی ساکنان عرصه (ارگ).....	۳،۱،۹
۶۸	.....	طرح هادی سال ۱۳۶۱.....	۳،۱،۱۰
۶۹	.....	طرح تجدید نظر طرح هادی.....	۳،۱،۱۱
۷۱	.....	شهر تاریخی سلطانیه.....	۳،۲
۷۴	.....	بنای گنبد سلطانیه.....	۳،۲،۱
۸۲	.....	عناصر مهم گنبد سلطانیه.....	۳،۲،۱،۱
۸۸	.....	ارگ سلطنتی سلطانیه (برج و بارو).....	۳،۲،۱،۲
۹۰	.....	مکان قرارگیری بنای سلطانیه.....	۳،۲،۱،۳
۹۱	.....	تزیینات گنبد سلطانیه.....	۳،۲،۱،۴
۹۶	.....	چمن سلطانیه.....	۳،۲،۲
۹۷	.....	دیگر آثار تاریخی شهر سلطانیه.....	۳،۲،۳
۱۰۰	.....	اشارات مورخین و جهان گردان.....	۳،۳
۱۰۳	.....	مقایسه تطبیقی اثر.....	۳،۴

۳،۵ ..... تاریخچهٔ مرمت در سلطانیه ۱۰۷

۴. ارزیابی

۴،۱ ..... ارزیابی اثر ۱۱۴

۴،۱،۱ ..... تعاریف ۱۱۴

۴،۱،۱،۱ ..... میراث فرهنگی ۱۱۴

۴،۱،۱،۲ ..... منظر فرهنگی ۱۱۵

۴،۱،۲ ..... معیارهای ارزیابی ارزش برجستهٔ جهانی ۱۲۱

۴،۱،۳ ..... وضعیت سلامت اثر ۱۲۳

۴،۱،۴ ..... ارزش‌ها در میراث فرهنگی ۱۲۸

۴،۱،۴،۱ ..... ارزش‌های عاطفی ۱۳۰

۴،۱،۴،۲ ..... ارزش‌های فرهنگی ۱۳۵

۴،۱،۴،۳ ..... ارزش‌های کارکردی ۱۴۳

۴،۱،۵ ..... رابطهٔ میراث و ارزش‌ها ۱۴۶

۴،۱،۵،۱ ..... اولویت بندی ارزش‌ها ۱۵۱

۴،۱،۵،۲ ..... ارزش‌ها و اصالت ۱۵۳

۴،۲ ..... آسیب شناسی ۱۵۵

۴،۲،۱ ..... تقسیم بندی آسیب‌ها ۱۵۵

۵. حفاظت و مرمت

۵،۱ ..... حفاظت و مرمت ۱۶۴

۵،۱،۱ ..... رویکردها ۱۶۸

۵،۱،۱،۱ ..... حفاظت ۱۶۸

۵،۱،۱،۲ ..... درمان ۱۷۳

۵،۱،۱،۳ ..... حمایت ۱۷۵

۵،۱،۱،۴ ..... استحکام بخشی ۱۷۵

۵،۱،۱،۵ ..... بازسازی ۱۷۷

۱۷۷	.....	بازچینی (آناستیلوز). ۵،۱،۶
۱۷۹	.....	حفاظت ۵،۲
۱۷۹	.....	مبانی نظری ۵،۲،۱
۱۸۷	.....	حفاظت اضطراری ۵،۲،۲
۱۸۷	.....	حفاظت پیشگیرانه ۵،۲،۳
۱۸۸	.....	اصول حفاظتی شهرها و سایت‌های تاریخی ۵،۲،۴
۱۹۱	.....	حفاظت از مناظر فرهنگی ۵،۲،۵
۱۹۲	.....	حریم مناظر تاریخی ۵،۲،۶
۱۹۹	.....	طرح مرمت ۵،۳
۱۹۹	.....	ضوابط طراحی ۵،۳،۱
۲۰۱	.....	نتیجه ۵،۴
		۶. احیاء
۲۰۳	.....	مفهوم احیاء ۶،۱
۲۰۵	.....	احیاء ارزش‌ها ۶،۲
۲۰۷	.....	احیاء دروازه شمالی ارگ ۶،۳
۲۱۱	.....	مسیر بازدید از شهر تاریخی سلطانیه ۶،۳،۱
۲۱۳	.....	منظر فرهنگی ۶،۴
۲۱۴	.....	منظر تاریخی ۶،۴،۱
۲۱۸	.....	جدول SWOT ۶،۴،۱،۱
۲۲۱	.....	منظر طبیعی ۶،۴،۲
۲۲۲	.....	جدول SWOT ۶،۴،۲،۱
۲۲۷	.....	برنامه‌های پیشنهادی ۶،۵
۲۴۱	.....	فهرست منابع فارسی ۶،۶
۲۵۱	.....	فهرست منابع انگلیسی ۶،۷

فهرست تصاویر

- تصویر ۱-۱: عکس هوایی سال ۱۳۶۲، محل دروازه اصلی و خانه‌های مسکونی ساکنین عرصه
- تصویر ۱-۲: مقبره دختر ارغون‌خان در سلماس (منبع: وبگاه دانشنامه جهان اسلام)
- تصویر ۲-۲: طرح بازسازی شده مقبره غازان‌خان (منبع: ویلبر، ۱۳۶۵، ۳۲)
- تصویر ۳-۲: تصویر هوایی گنبد سلطانیه، منبع: پایگاه میراث جهانی سلطانیه، عکاس: بابک صدیقی
- تصویر ۴-۲: طاق و تویزه‌های تربت‌خانه (منبع: پایگاه میراث جهانی سلطانیه)
- تصویر ۵-۲: چفد مورد استفاده در ایوان‌های طبقه بالای گنبد سلطانیه، ترسیم: نگارنده
- تصویر ۶-۲: پوشش اطاق کناری محراب تربت‌خانه، منبع: پایگاه میراث جهانی سلطانیه
- تصویر ۷-۲: جزئیات گنبد سلطانیه (منبع: پروژه طرح مرمت مسجد و آرامگاه سلطان محمد خدا بنده، سن پائولوژی)
- تصویر ۸-۲: تزئینات کاشی معرق و آجرکاری در ایوان داخلی گنبد سلطانیه، تزئینات دوره اول (عکاس: نگارنده)
- تصویر ۹-۲: مقرنس ایوان داخلی گنبد سلطانیه، تزئینات دوره اول (عکاس: نگارنده)
- تصویر ۱۰-۲: جزئیات محراب اولجایتو در مسجد جامع اصفهان (عکاس: حمزه کرباسی)
- تصویر ۱۱-۲: سنگ‌های به کار رفته در ارگ سلطانیه (منبع: پایگاه میراث جهانی سلطانیه)
- تصویر ۱۲-۲: تویی گچی ایوان طبقه دوم سلطانیه (عکاس: نگارنده)
- تصویر ۱۳-۲: گچ‌کاری ایوان طبقه دوم گنبد سلطانیه (عکاس: نگارنده)
- تصویر ۱۴-۲: کاشی‌کاری ایوان داخلی گنبد سلطانیه (عکاس: نگارنده)
- تصویر ۱۵-۲: دورنمایی از گنبد سلطانیه و قصر سلاطین قاجار و چادرهای قشون دولتی (منبع: موریس دوکوتزبوئه، مسافرت به ایران)

تصویر ۲-۱۶: ساختار شهر تبریز در دوره ایلخانی، شب غازان خان در تصویر دیده می‌شود (منبع: شاردن از آرشیو دانشگاه شهید بهشتی)

تصویر ۳-۱: استان زنجان، شهر سلطانیه با رنگ قرمز مشخص شده است (منبع: سازمان نقشه برداری کشور)

تصویر ۳-۲: عکس هوایی مایل از چمن طبیعی سلطانیه در زمستان، زاویه دید به سمت جنوب، گنبد سلطانیه در بالای تصویر دیده می‌شود (منبع: پایگاه میراث جهانی سلطانیه، عکاس: بابک صدیقی)

تصویر ۳-۳: چمن طبیعی سلطانیه (منبع: پایگاه میراث جهانی سلطانیه)

تصویر ۳-۴: چشمه شاه بلاغی در جنوب شهر سلطانیه (منبع: پایگاه میراث جهانی سلطانیه)

تصویر ۳-۵: چمنزار طبیعی در شمال شهر سلطانیه (منبع: پایگاه میراث جهانی سلطانیه، عکاس: بابک صدیقی)

تصویر ۲-۶: مناطق زلزله خیز منطقه و موقعیت آنها با شهر سلطانیه (منبع: Google Earth)

تصویر ۳-۷: طرح جا به جایی ساکنان عرصه ارگ (منبع: پایگاه میراث جهانی سلطانیه، مهندسین مشاور طرح و پژوهش)

نقشه ۳-۸: طرح هادی سال ۱۳۶۱، مطالعه و ارائه ایدئوگرام ساماندهی شهر سلطانیه (منبع: پایگاه میراث جهانی سلطانیه، اداره کل ارشاد زنجان)

نقشه ۳-۹: طرح تجدید نظر سال ۱۳۷۲ (منبع: پایگاه میراث جهانی سلطانیه، مهندسین مشاور شهر و برنامه)

نقشه ۳-۱۰: طرح پیشنهادی بهسازی و روانبخشی شبکه دسترسی و ساماندهی محوطه‌های تاریخی (نادیه ایمانی، ۱۳۷۴، ۲۴۸)

نقشه ۳-۱۱: طرح توسعه شهر سلطانیه سال ۱۳۶۳ (منبع: پایگاه میراث جهانی سلطانیه، مهندسین مشاور شارمند)

نقشه ۳-۱۲: طرح هادی سال ۱۳۷۲ (منبع: پایگاه میراث جهانی سلطانیه، مهندسین مشاور شهر و برنامه)

تصویر ۳-۱۳: جا نمایی محلات و عناصر شهری در سلطانیه (منبع تصویر پایه: Google earth ترسیم: نگارنده)

تصویر ۳-۱۴: ارگ و گنبد سلطانیه، دروازه اصلی در تصویر دیده می‌شود، دید به جنوب (عکاس: بابک صدیقی)

تصویر ۳-۱۵: طرحی از شنب‌غازان‌خان بر اساس مینیاتور زمان رشید الدین، ابواب‌البر تبریز که مقبره بانی به عنوان مهمترین عنصر مجموعه خود نمایی می‌کند (مأخذ: جواد شکاری نیری، ۱۳۸۴، ۷۷)

تصویر ۳-۱۶: گنبد سلطانیه، دید از غرب (عکاس: نگارنده)

تصویر ۳-۱۷: پلان گنبد سلطانیه (منبع: پایگاه میراث جهانی سلطانیه، سن پائولوزی)

تصویر ۳-۱۸: ایوان داخلی گنبد که به طرف شرق باز می‌شود (عکاس: نگارنده)

تصویر ۳-۱۹: ایوان بیرونی گنبد (عکاس: نگارنده)

تصویر ۳-۲۰: جزئیات سقف و نمای ایوان بیرونی گنبد (منبع: پایگاه میراث جهانی سلطانیه)

تصویر ۳-۲۱: جزئیات کاشی‌کاری مناره‌ها (منبع: پایگاه میراث جهانی سلطانیه)

تصویر ۳-۲۲: جزئیات مقرنس‌های بالای ایوان‌های داخلی که هشت ضلعی را به دایره برای اجرای گنبد تبدیل می‌کند (منبع: پایگاه میراث جهانی سلطانیه، سن پائولوزی)

تصویر ۳-۲۳: کاشی‌کاری و کلیل‌های دور گنبد (عکاس: بابک صدیقی)

تصویر ۳-۲۴: منار ضلع شمال شرقی (عکاس: نگارنده)

تصویر ۳-۲۵: نمای عمومی تربت‌خانه، دید به طرف غرب (عکاس: نگارنده)

تصویر ۳-۲۶: ورودی سردابه در ایوان داخلی ضلع جنوبی، ورودی تربت‌خانه در پشت تصویر دیده می‌شود (عکاس: نگارنده)

- تصویر ۳-۲۷: قسمت‌هایی از ازگ سلطنتی سلطانیه (منبع: پایگاه میراث جهانی سلطانیه)
- تصویر ۳-۲۸: طرح رابرت کرپرتر از ازگ سلطنتی سلطانیه در سال ۱۲۳۴ هجری قمری، ارتفاع تقریبی برج و بارو دیده می‌شود (منبع: پایگاه میراث جهانی سلطانیه)
- تصویر ۳-۲۹: تزئینات دوره اول در یکی از ایوان داخلی (عکاس: نگارنده)
- تصویر ۳-۳۰: سر در شرقی گنبد با کتیبه تاریخ دار در لچکی‌ها (عکاس: نگارنده)
- تصویر ۳-۳۱: کاشی‌کاری ایوان داخلی، تزئینات دوره اول (عکاس: نگارنده)
- تصویر ۳-۳۲: کاشی و آجرکاری ایوان داخلی شمال شرقی، تزئینات دوره اول (عکاس: نگارنده)
- تصویر ۳-۳۳: گچ‌بری ایوان بیرونی طبقه دوم (عکاس: نگارنده)
- تصویر ۳-۳۴: نقاشی و رنگ آمیزی ایوان داخلی طبقه اول، تزئینات دوره دوم (عکاس: نگارنده)
- تصویر ۳-۳۵: تزئینات چوبی ایوان داخلی طبقه اول (عکاس: نگارنده)
- تصویر ۳-۳۶: سنگ ایوان داخلی طبقه اول (منبع: پایگاه میراث جهانی سلطانیه)
- تصویر ۳-۳۷: یک نمونه از کتیبه‌های گنبد سلطانیه (منبع: پایگاه میراث جهانی سلطانیه)
- تصویر ۳-۳۸: محوطه چمن سلطانیه، در سال‌های پر آب ارتفاع چمن به دو متر می‌رسد (منبع: Filcker)
- تصویر ۳-۳۹: مقبره مولانا حسن کاشی، سر در ورودی در پشت مقبره دیده می‌شود، دید به شمال (عکاس: نگارنده)
- تصویر ۳-۴۰: مقبره چلبی اوغلی، دید به جنوب (عکاس: نگارنده)
- تصویر ۳-۴۱: تپه نور، دید به شرق (منبع: پایگاه میراث جهانی سلطانیه، عکاس: بابک صدیقی)
- تصویر ۳-۴۲: تپه قلعه، دید به جنوب (منبع: پایگاه میراث جهانی سلطانیه به نقل از کتاب مسافرت به ایران موریس دوکوتزبوئه)
- تصویر ۳-۴۳: بنای گنبد هارونیه در طوس (منبع: وبگاه سیمرغ)

- تصویر ۳-۴۴: مسجد قبه الصخره در اورشلیم (منبع: به پاورقی رجوع شود)
- تصویر ۳-۴۵: مسجد قبه الصخره در اورشلیم (منبع: وبگاه عصر انتظار)
- تصویر ۳-۴۶: مقبره سلطان سنجر در مرو (منبع: وبگاه دانش)
- تصویر ۳-۴۷: گنبد جبلیه کرمان (منبع: به پاورقی مراجعه شود)
- تصویر ۴-۱: مثلث ارزش‌ها
- تصویر ۴-۲: رابطه ارزش‌های عاطفی و اجزاء آن
- تصویر ۴-۳: رابطه ارزش فرهنگی و اجزاء آن
- تصویر ۴-۴: رابطه ارزش کارکردی و اجزاء آن
- تصویر ۴-۵: ارتباط ارزش‌های ذاتی با دیگر ارزش‌ها (حجت، ۱۳۸۰، ۹۹)
- تصویر ۴-۶: تقسیم بندی آسیب‌های وارد بر بناها و محوطه‌های تاریخی
- تصویر ۶-۱: دروازه شمالی و جنوبی که در راستای هم قرار دارند.
- تصویر ۶-۲: دروازه و خیابان شمالی ارگ، دید از شمال به جنوب (عکاس: بابک صدیقی)
- تصویر ۶-۳: جزئیات آبراه خیابان‌های اطراف ارگ
- تصویر ۶-۴: جزئیات کف سازی خیابان‌های اطراف ارگ
- تصویر ۶-۵: دروازه شمالی ارگ و مسیر بازدید که از روی حصار عبور می‌کند.
- تصویر ۶-۶: مسیر بازدید و کف سازی خیابان اطراف ارگ، نرده‌های اطراف ارگ حذف شده است.
- تصویر ۶-۷: فنس‌های اطراف ارگ
- تصویر ۶-۸: فضای سبز پیشنهادی اطراف ارگ، دید از شرق به غرب
- تصویر ۶-۹: جا نمایی آثار تاریخی شهر سلطانیه، در جلوی تصویر چمن سلطانیه دیده می‌شود
- (عکاس: بابک صدیقی)

تصویر ۶-۱۰: مسیر بازدید پیشنهادی از آثار تاریخی- طبیعی شهر سلطانیه، ورودی شهر در بالای تصویر قرار دارد.

تصویر ۶-۱۱: مسیر بازدید پیشنهادی و پارکینگ خودرو، خیابان منتهی به ارگ می تواند محل مناسبی برای بازارچه باشد.

تصویر ۶-۱۲: ارزش های که در زیر مجموعه منظر تاریخی قرار می گیرند.

تصویر ۶-۱۳: عرصه و حریم شهر سلطانیه

تصویر ۶-۱۴: قرار گیری بناها و محوطه های تاریخی در منطقه سلطانیه، با نقشه عرصه و حریم مقایسه شود.

تصویر ۶-۱۵: ارزش های که در زیر مجموعه منظر طبیعی قرار می گیرند.

چکیده:

در سال ۱۳۸۴ پرونده منظر فرهنگی سلطانیه برای ثبت در فهرست میراث جهانی تهیه گردید، اما از منظر فرهنگی سلطانیه، تنها بنای گنبد سلطانیه به ثبت رسید. عدم مدیریت و ساماندهی صحیح در یک شهر تاریخی باعث گردید بسیاری از آثار تاریخی و مناظر طبیعی ما در فهرست میراث جهانی ثبت نشود. در این تحقیق، پس از شناخت منطقه، ارزیابی و آسیب شناسی در سطح کلان کشور صورت گرفته است تا بتوان برای حفاظت صحیح از شهرهای تاریخی و منظرهای فرهنگی، برنامه ریزی نمود. برنامه حفاظتی که برای شهر تاریخی سلطانیه پیشنهاد شده است بر اساس قوانین میراث فرهنگی کشور و تطبیق آن با کنوانسیون‌های میراث جهانی صورت گرفته است. در بخش ساماندهی و احیاء، علاوه بر ساماندهی و احیاء دروازه شمالی ارگ که بر اساس مدارک و مستندات تاریخی صورت گرفته است، ساماندهی شهر نیز عنوان شده است و ارگ سلطانیه به عنوان جزئی از یک شهر تاریخی و یک منظر فرهنگی در نظر گرفته شده است. در مرکز شهر ارگ حکومتی و در داخل آن، بناهای زیادی ساخته می‌شود، اما از آن بناها تنها گنبد سلطانیه، یعنی مقبره اولجایتو باقی مانده است. با مرگ ابوسعید، پسر اولجایتو، آخرین پادشاه ایلخانی، مردم از این شهر کوچ می‌کنند و شهر تقریباً متروک می‌شود و هیچگاه رونق نمی‌گیرد. با متروک شدن ارگ حکومتی، کم‌کم مردم شهر خانه‌های خود را در داخل ارگ و روی بناهای مخروبه آن می‌سازند. در سال ۱۳۵۰ اولین مرمت‌ها بر روی گنبد سلطانیه آغاز می‌شود. آزاد سازی عرصه ارگ توسط سازمان ملی حفاظت صورت می‌گیرد و در سال ۱۳۸۶ عرصه به صورت کامل آزاد می‌شود. پس از آزاد سازی عرصه، کاوش‌های در اطراف گنبد انجام می‌شود و دروازه شمالی و جنوبی ارگ از دل خاک بیرون می‌آید. به دلیل نزدیک بودن گنبد به حصار در ضلع غربی آن، مسیر دسترسی به گنبد از ضلع غربی آن انتخاب شده است.

مقدمه:

هر چند معماری و شهرسازی دوره ایلخانی نقطه عطفی در تاریخ معماری حوزه فرهنگی ایران به حساب می‌آید، اما از ناشناخته‌ترین دوره‌های هنری این سرزمین نیز هست. شهر تاریخی سلطانیه، به عنوان تنها پایتخت احداث شده از این دوره بسیار پر اهمیت است. برای کسی که با شهر سلطانیه آشنایی ندارد و تخت جمشید، فیروزآباد و سروستان، بیستون، تخت سلیمان، مسجد جامع اصفهان و ... را می‌شناسد، ارتباط برقرار کردن با بنای گنبد سلطانیه آسان به نظر نمی‌رسد؛ یعنی آن قدر عظیم است که ارتباط برقرار کردن با آن بدون شناخت کامل میسر نمی‌شود.

فکر اولیه ساماندهی و احیاء ورودی ارگ سلطنتی سلطانیه، به سال ۱۳۸۷ بر می‌گردد، زمانی که همراه با دوست و رئیس ارجمند جناب آقای قربان‌زاده (که آن زمان سرپرست اجرایی پایگاه میراث جهانی سلطانیه بود)، درباره سلطانیه گفتگو می‌کردیم و از ارگ و دروازه شمالی بازدید می‌کردیم. با این که از سال ۱۳۸۶ همکاری خود را با پایگاه آغاز کرده بودم، انگار برای نخستین بار بود که ارگ سلطانیه را می‌دیدم. دروازه شمالی حفاری شده بود و ارتباطش با بنای گنبد سلطانیه کاملاً مشخص بود و موضوع بکری برای پایان‌نامه دوره کارشناسی ارشد به نظر می‌رسید و در واقع موضوع بکری هم بود. برای شناخت شهر سلطانیه، تلاش شد تمامی منابع تاریخی و اسناد مرتبط با شهر و دوره ایلخانی مطالعه شود. پس از انجام مطالعات اولیه، بحث ارزش‌های میراث فرهنگی در سلطانیه مورد بررسی قرار گرفت. با توجه به جدید بودن این بحث و عدم منابع کافی به نتایج بسیار جالب و تازه‌ایی

برخوردیم. در فصل حفاظت، پس از بررسی کنوانسیون‌ها و منشورهای بین‌المللی که تا سال ۲۰۱۰
درباره حفاظت از میراث جهانی ارایه شده است، به مدیریت کلان کشور در سند چشم انداز و
برنامه‌های پنج ساله توسعه توجه شد و سعی شد از نگاهی بازتر به مسائل میراث فرهنگی پرداخته
شود.

وقتی بنای گنبد سلطانیه را همراه با یک مجموعه کامل شهری که در یک بستر طبیعی ساخته شده
است در نظر می‌گیریم نمی‌توانیم از مفهوم منظر فرهنگی چشم‌پوشیم و در فصل آخر، با توجه به
منطقه و شهر سلطانیه، راهکارهایی برای احیاء شخصیت یک شهر تاریخی دارای میراث جهانی ارایه
گردید. باشد که روزی ایران را با میراث فرهنگی‌اش بشناسند، نه با نفتش...

فصل اول

کلیات

۱.۱. بیان مسأله

گنبد سلطانیه یکی از آثار بسیار مهم در تاریخ معماری ایران و جهان است که در سال ۱۳۸۴ در فهرست میراث جهانی به ثبت رسیده است. این بنا در دشت سلطانیه و در ۳۵ کیلومتری شهر زنجان قرار دارد. این شهر نخستین شهری است که پس از اسلام در مکانی که هیچ گونه سابقه شهر نشینی ندارد احداث شده است و از ابتدا به عنوان پایتخت مورد استفاده قرار گرفته است.

بنای گنبد سلطانیه در ارگ حکومتی قرار گرفته است. تا سال ۱۳۵۰ مردم شهر در داخل این ارگ زندگی می‌کرده‌اند. در این سال، مرمت گنبد توسط دانشگاه شهید بهشتی و ایزمئو آغاز می‌شود. هم زمان با شروع مرمت، طرح جا به جایی ساکنین عرصه نیز آغاز می‌شود که تاکنون نیز ادامه دارد و تنها یک پلاک از آن آزاد سازی نشده است.

ورودی اصلی ارگ سلطانیه در ضلع شمال آن قرار دارد اما به این دلیل که تا گنبد فاصله زیادی دارد، به ناچار ورودی گنبد از ضلع غربی آن که به خیابان نزدیک است انتخاب شده است. اکنون با توجه به آزاد سازی عرصه، لازم است ورودی ارگ به مکان اصلی خود برگردد.

با احیاء دروازه شمالی، باید ورودی شهر و خیابان‌های اطراف ارگ نیز ساماندهی شوند. این امر می‌تواند شخصیت واقعی میراث جهانی گنبد سلطانیه را نشان دهد.

تصویر ۱-۱: عکس هوایی سال ۱۳۶۲، محل دروازه اصلی و خانه‌های مسکونی ساکنین عرصه